

Старий образ

Клим Поліщук

(Із записної книжки)

В повітрі бриніло... Наближалася весна... Щось огнепекуче тривожило мою душу і непокоїло серце. Захоплення боротьбою з "ворогами народу" мало-помалу стало змінюватися байдужістю до всього окружаючого, окрім того, що так владно бриніло в повітрі... Міські вулиці були заплямовані свіжою людською кров'ю, а на пішоходах валялися страшно знівечені трупи. Життя з дня на день унеможлиблювалось, а мирні мешканці дичавіли і нагадували собою запеклих ворогів всього прекрасного, пориваючого, ідейного.

Поховавшись у льохи від руйнуючих снарядів, що летіли з поля, вони жили страшними переказами й легендами про боротьбу, що шаленіла на вулицях міста, і з якимось розпачем проклинали небо й землю.

Щось огидне і нікчемне світило в їх великих переляканих очах і, дивлячись на їх злобно-звірячий жах, хотілося втекти кудись далеко-далеко, де не було б чути їх нудних нарікань, де не було б видно їх безглуздо-переляканих очей, в яких так одверто блискали вогники затаєної злоби.

На світанку одного дня я помірно-повільним кроком обходив калюжі крові і старався вийти із зачарованого кола злоби й руїни. На розі двох великих вулиць я мусив якийсь час затриматись, бо тут хтось когось "приканчивал" а тому й я мусив "виявити" свою "зненависть" до того, що лежав у крові, чим усунув від себе можливість якогось підозріння і щасливо вибрався за місто.

Рівною биндою тяглась в далекі ліси біла брукована дорога, а над нею голосними дзвіночками дзеленьчали співи весняних жайворонків. На полях виднілися сірі шинелі, які спішили кудись втекти і заховатися. Дивлячись на них, на мою думку приходили слова першого універсалу — "Однині самі будемо творити своє життя..."

Творили. Бігцем бігли кудись, а куди, то й самі не знали... Жах боротьби Великого Міста розпливався скрізь і всюди. Кожна людина втратила певність свого життя і старалася бути сама собою, або, як вівці перед бурею, стикалися в один табун, і тоді їх поодинокий жах зливався в одну пляму і творив лице часу.

В придорожніх канавах лежали трупи селян. Скривавлені, роздягнені й роззуті, спокійно лежали собі й своїм видом викликали в моїй душі спомини кривавих піль минулої війни. Та сама невимовна туга в мертвих очах убитих, та сама упертість в їхніх великих пальцях на босих ногах. Не знаю, через що я й досі не можу спокійно дивитись на великі пальці на своїх ногах, але знаю добре, що пальці селянських трупів вражали мене більш, ніж їх непорушно мертві очі...

Співи весняних жайворонків стали стихати. Полями котилося вогке смеркання і десь далеко чулися дрижучі звуки гарматної стрілянини, до якої, здавалося, чуйно прислухалася темно-синя смуга соснових лісів, що простяглися на далеких небосхилі.

Наздогнав мене якийсь вершник на сивому коні. Подивився в моє лице пильно-пильно і раптом вдарив свого коня обцасами під боки, вихром полетів назад.

Здивований поведінкою невідомого вершника, я зупинився і спогадав, що час десь шукати якогось притулку на ніч.

* * *

Було вже цілком темно, коли я зайшов в одну хату, що стояла над самою дорогою. Господар хати, високий, сухорлявий, з чорною бородою і суворим лицем дядько, стрінув мене не дуже-то привітно: "Лазять тут всякі лежебоки... піт і кров смоктали, а тепер втікають"...

Образа гарячим окропом бризнула в моє лице, але я постарався стримати себе і спокійно сказав:

—Ви помиляєтесь, коли думаєте, що я той, що піт і кров... Я такий самий, як і ви, звичайний собі селянин.

Господар одступив од мене на два кроки назад, змірив мене своїм допитливим поглядом і промимрив щось незрозуміле.

Бачачи таке відношення господаря, я вже хотів йти з хати, але на самому порозі він мене затримав:

— Куди ж ви в таку ніч? Скрізь трупи... Слава Богу, ми ж ще христіяне!.. Лишайтеся краще...

Я мовчки повернувся, сів на лаву і став оглядати хату. Хата простора і чиста, як то буває в заможніших господарів. Розділялась вона на дві половини: кухня і "чиста" хата, де стояв стіл, ліжко замість полу, велика шафа зі шкляними дверцями, крізь які виднілися красно розмальовані полумиски й миски.

Страшна втома давала себе почувати, і я хотів скоріше лягти і спочити. Скинувши своє пальто, я став примощуватись на лаві, але господар сказав:

—Ні, краще й не лягайте тут... Хата над самою дорогою, то в кожную хвилину можуть зайти ті, від кого ви втікаєте.

— Та я ні від кого не втікаю... Йду собі по своїй власній справі, — відповів я.

—То ваше діло. Але я мушу вас десь заховати на ніч, бо тоді мені небезпека... Йдіть краще за мною в другу хату через сіни і там ляжете спокійно спочивати.

Не знаю, чого саме я згадав чудного вершника, що наздогнав мене в полі і мені показалося, що між тим вершником і цим господарем єсть щось спільне. Декілька хвилин я вагався, не знаючи, як бути, а далі встав і пішов за ним.

Тримаючи в руках свічку, він завів мене в якусь не то хату, не то комору, і сказав:

—Можете лягати на тапчані під грубкою, та не забудьте погасити ліхтарню. Спійте спокійно до самого ранку, а зараз я вас замкну на замок, щоб не було ніяких підозрінь.

Я ще не встиг й слова сказати, як він бахнув дверми і я почув, як забряжчав замок на дверях. Підбігши до дверей, я закричав:

— Господарю! Мені ж треба рано вставати!

—Добре, добре!—почувся придушений голос господаря.

Лишившись сам, я став оглядати помешкання. Це була комора з одним маленьким

вікном і такою ж грубкою, коло якої стояла старенька канапка і столик.

Далі попід стінами стояло дві кованих залізом скрині і одна порожня бодня, за якою стояв притиснутий до стіни великий, старий, дерев'яний образ якогось невідомого святого. По своїй звичці, я зацікавлено став його оглядати, але коли я хотів його витягти ближче до світла, то він, як прикований, навіть і не порушився з місця. Тоді я взяв ліхтарню і, поставивши її на підлогу, став одсовувати бодню, думаючи, що то вона так притиснула його до стіни. Одсунувши на бік порожню бодню, я знов взявся за образ, але він однаково не подався. Присвічуючи ліхтарнею навколо його, я побачив, що він був наче припасований до стіни, що знов пригадало мені чудного вершника в полі і чудну поведінку господаря.

Далі, махнувши на всю руку, я підкотив на своє місце бодню, взяв ліхтарню і пішов до канапи з певним наміром заснути.

Ліг і заснув міцним кошмарним сном. Снилось мені, що хтось приїхав і будить господаря. Господар начебто й чує, як той стукає в двері і в вікна, але мовчить і не обзивається. І потім той, що приїхав, став голосно лаятись і кричати, щоб господар сказав йому, кого він заховав у своїй коморі. Господар не обзивався. Тоді під хатою щось застугоніло і стало товктися в стіну, де стояв старий образ невідомого святого. Спочатку стіна не піддавалася, а потім стала тріщати, і частина її, разом з образом, помалу стала відсувати бодню. Бодня перехилилася й упала на бік, а образ якось подався вперед і відділився від стіни, і в стіні з'явилась чорна діра, з якої показалися дві пари скривавлених мертвих ніг, великі пальці, кінці яких були чорні і розпухлі. Ці ноги чим далі, тим більше висувалися вперед і витягалися до мене. Холодний піт заливав моє чоло, чуприна наїжилась від страху, не своїм голосом я став кричати і прокинувся...

Було тихо. В малесеньке віконце світив щербатий місяць, а десь далеко співали півні. Тіло моє наче задубіло, так, що я насилу міг підвестися, щоб засвітити ліхтарню. Засвітивши ліхтарню, я закупив цигарку і, дивлячись на темне лице невідомого святого, що зазирає з-за бодні, чогось замислився...

Легенькими синіми пасмами стелився навколо мене тютюновий дим, тихо потріскувала в ліхтарні свічка, а я сидів і чекав ранку. Зненацька мої думи порушилися якимсь тривожним звуком.

Прислухавшись, я почув якийсь шепіт в сінях. Шепталось двоє:

— Чуєш? Я тобі кажу покинь цього! — шептав один жіночий голос.

— Йди геть! Сам знаю, що роблю! — шепче другий, мужеський голос.

Я напружено починаю прислухатися, і цигарка випадає з моїх рук.

— Кровопивець, — шепче знов перший голос.

— Геть! — гаркнуло на всі сінні і на мить все затихло.

Тихо брязнула клямка, і хтось взявся за замок.

Я схопився і кинувся до маленького віконця. В одну хвилину висадив його кулаками і, вискочивши на подвір'я, кинувся втікати в мовчазні поля. Пам'ятаю, що я біг на схід, бо перед мною весь час миготіла світова зірниця.

Опам'ятався лише тоді, як вранішній мороз став надто кусати за вуха і за руки. Зупинився на хвилику спочити і пригадав, що я забув там своє пальто, а в пальто всі гроші, за які я сподівався добратися до свого села.

Знесилений і голодний, я присів на польову межу і, слухаючи ранкової пісні жайворонків, дивився, як сходить сонце...

* * *

Приблизно через місяць я знов був на тій самій дорозі. З оновленими надіями вертався на своє старе місце в жорстоке місто. Навколо буяла весна, відроджувалась краса землі, тихо стелився спокій на просторі поля. Мало-помалу починалося заспокоєння, і чорні борозни дбайливо розчісувались боровами. Перша весна вільної праці бриніла тисячострунною мелодією і окриляла селянські душі сміливим летом віковичних надій на вічну згоду на своїй землі.

По обидва боки дороги дрижав гомін хліборобських голосів. Поскидавши свої теплі чубарки, в одних білих сорочках рішучим кроком вони ступали по борозні і, розсіваючи по чорній ріллі яре зерно, весело гомоніли між собою.

Мої тривоги зникли разом із туманами, і з тихою радістю в душі я наближався до міста.

Поруч мене на возі сиділи два мої товариші, які так само, як і я, цілий місяць митарствували по волинських дорогах та поліських багнищах.

Минуле здавалося кошмарним сном, не більше.

На вісімнадцятій версті від міста я звернув увагу на руїни погорілої хатини, з якої лишився один високий димар та напіврозвалені стіни. Блиснула думка—спогад про ту ніч, яку я так тривожно провів під непривітливою кришею придорожньої

7 Вибрані твори

хати. Зацікавлено став оглядати місцевість і пригадав, що це й єсть та сама хата, де я провів таку тривожну ніч.

По другий бік дороги селянин скородив поле. Зупинивши воза, я спитався його:

— Ви не знаєте, від чого згоріла ця хата?

— З ласки Божої згоріла вона, — відповів він.

—Яктотак?

—А так! Конокрад і розбійник жив там. Притворявся чесним і богомільним... Навіть хату собі зробив з одним віконцем для молитви, але не допомогло нічого... Попався...

— Як же це сталося? — знов спитався я.

— Цілком випадково, — відповів селянин. — Заїхав якийсь чорний гайдамака на ніч, але не встиг він ще й заснути добре, як господар напався на нього з ножем і хотів убити. Гайдамака був здоровий чоловік і зумів якось втекти. Але вирвавшись з розбишацьких рук, він не подарував свого і через два дні наскочив сюди цілий загін. Господар десь втік, але його жінка мусила за все розплатитись. Як стали її плянкувати на всі боки, так вона про все розказала... Сказала навіть про старий образ, що стояв у маленькій хаті...

— Який образ? — вирвалось з моїх грудей здивоване запитання. — Може той, що

стояв в маленькій хаті за порожньою боднею?

— Еге ж, той самий!.. А ви звідки знаєте? — спитався селянин.

— Приходилось чути, — сказав я.

— Гм... так той образ був щільно припасований до стіни і закривав хід до потайного льоху, де було знайдено аж два голі трупи.

Холодні мурашки полізли по моїх плечах і в голові майнула думка:

— Виходить так, що я не дарма тікав тоді... Душа сама небезпеку чула і своєчасно пробудила тіло, щоб воно могло врятувати своє життя.

Попрощавшись з селянином, ми поїхали далі. Під'їжджаючи вже до міста, я розповів про свою пригоду товаришам, які їхали зі мною, але вони відмовлялися мені вірити на тій підставі, що я "вообще сочинитель"...

Можливо, що через деякий час я й сам не буду йняти віри, що так було справді, але тепер спомини з моїх митарств ще досить свіжі.

м. Київ,

1919 р., 25 лютого